

تحلیل رسانه و وسایل کمک آموزشی و تاثیر آن در آموزش، تدریس و یادگیری

صابر شفیعی

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور مرکز کرمانشاه

چکیده

این مقاله یک مقاله کتابخانه ای است که با توجه به کتاب های آموزشی معتبر نگاشته شده است. هدف از نوشتن این مقاله، آشنایی بیشتر مربیان آموزشی با تحلیل رسانه ها و وسایل کمک آموزشی (وسایل آموزشی) است تا بتوانند آموزش و تدریسی بهتر ارائه دهند. در ابتدا به تفاوت های بین تدریس، آموزش و یادگیری اشاره شده است که پس از آن به تعریف رسانه ها به عنوان پل ارتباطی بین معلم و شاگرد و وسایل کمک آموزشی به عنوان ابزاری که برای تفهیم بیشتر فراگیران بکار گرفته می شود اشاره شده است. آموزش بدون توجه به رسانه ها صورت نمی گیرد اما آموزش بدون وسایل کمک آموزشی صورت می گیرد که این مورد، تفاوت بین رسانه و وسایل آموزشی را روشن می کند. معلم ابتدا باید رسانه را انتخاب کند تا با توجه به آن وسایل آموزشی را انتخاب کند. وسایل آموزشی نقش مهمی در یادگیری از جمله: پیوستگی افکار، تجاربی واقعی و عینیو تکمیلی، آموزشی مداوم، پایداری در یادگیری، ایجاد علاقه و... دارد. وسایل آموزشی با توجه به نقشی که دارد و همچنین باتوجه به استفاده از برق به انواعی تقسیم می شود. این وسایل آموزشی باید با توجه به معیارهای خاصی از جمله: مقرون به صرفه بودن، زمان آموزش، اهداف درسی، موقعیت مکانی و... انتخاب شوند.

واژه های کلیدی: رسانه، وسایل کمک آموزشی، آموزش، تدریس، یادگیری.

مقدمه

در جهان امروز که پیشرفت و نوآوری یکی از مشخصه های اصلی آن است، نگاه سنتی به مسایل نه تنها پیشرفتی در کار ندارد بلکه ممکن است نتایج سوپی را در برداشته باشد.

این موضوع در مورد تعلیم و تربیت نیز صدق می کند؛ لذا باید نگاه امروز به تعلیم و تربیت با نگاه دیروز با تعلیم و تربیت تفاوت کند.

امروزه استفاده از رسانه ها و وسایل کمک آموزشی (وسایل آموزشی) مورد توجه برنامه ریزان و طراحان آموزشی است و در واقع می توان گفت که یک بخش مهم از فرایند یاددهی - یادگیری را تشکیل می دهد.

طراحان آموزشی و برنامه ریزان درسی از رسانه ها و وسایل کمک آموزشی تعاریف های مختلفی کرده اند و متعصفانه بعضی از مجریان آموزشی این دو را با هم، هم معنی و برابر می دانند اما واقعیت چیزی غیر از این است.

رسانه های آموزشی در واقع پل ارتباطی بین معلم و شاگرد هستند که پیام های آموزشی را از معلم به شاگرد انتقال می دهند؛ بنابراین بدون رسانه ها هیچ آموزشی صورت نمی گیرد؛ اما وسایل کمک آموزشی وسایلی هستند که برای تدریس بهتر و یادگیری پایدارتر مورد استفاده قرار می گیرند؛ لذا فرایند یاددهی - یادگیری نیز بدون این وسایل انجام می گیرد.

آموزش، تدریس و یادگیری

در فعالیت های آموزشی اصطلاحاتی مانند: آموزش، تدریس و یادگیری بسیار بکار برده می شود.

قبل از هر چیز به توضیح و وجه اشتراک و ارتباط آن ها می پردازیم.

«آموزش»، معنای کلی دارد و شامل ارائه اطلاعات در هر زمان و در هر مکان توسط افراد گوناگون برای ایجاد تغییر مطلوب است.

درواقع آموزش فعالیتی هدف مدار و از پیش طراحی شده است که هدف از آموزش ایجاد فرصت هایی برای تسهیل یادگیری است. یک نکته مهم در آموزش این است که آموزش ممکن است با حضور معلم یا بدون حضور معلم از طریق رسانه، تلویزیون و ... صورت گیرد (بهمی و ملحانی، ۱۳۹۳: ۷).

«تدریس»، مفهومی خاص تر از آموزش دارد؛ و در واقع فعالیتی دو جانبه، منظم، هدف دار و از پیش طراحی شده است که بین معلم و دانش آموز ایجاد می شود. یک نکته مهم در تدریس این است که تدریس فقط در حضور معلم صورت می گیرد و به آن دسته از فعالیت هایی که بدون حضور و تعامل معلم صورت می گیرد به هیچ وجه تدریس نمی گویند. پایه و اساس فرایند تدریس (طراحی) است و اجرا و ارزشیابی بر اساس آن تدوین می شود (شعبانی، ۱۳۹۳: ۶۱).

سه ویژگی خاص تدریس:

الف) وجود تعامل بین معلم و دانش آموز

ب) فعالیت از پیش تعیین شده و بر اساس اهداف

ج) طراحی منظم و با توجه به موقعیت و تجهیزات و امکانات

یک نکته مهم در آموزش و تدریس این است که هر دو مفهوم فرصت هایی را برای تسهیل یادگیری ایجاد می کند.

«یادگیری»، گروهی از روانشناسان از یادگیری تعاریف مختلفی ارائه داده اند. از جمله می توان به روانشناسان رفتارگرا و شناخت گرا اشاره کرد.

از دیدگاه روانشناسان رفتارگرا یادگیری عبارت است از: «تغییر در رفتار قابل مشاهده و اندازه گیری».

از دیدگاه روانشناسان شناخت گرا یادگیری عبارت است از: «کسب بینش یا بصیرت یا تغییر در بینش گذشته».

روانشناسان رفتارگرا فرایندهای ذهنی را در نظر نمی گیرند و روانشناسان شناخت گرا معنی یادگیر را با بینش اشتباه می گیرند. (کدیور، ۱۳۹۰: ۸).

بنابراین یادگیری عبارت است از: فرایند تغییرات نسبتاً پایدار که در اثر تجربه در رفتار بالقوه ایجاد می‌شود. (هیلگارد و باور، ۱۹۷۵. ترجمه براهنی، ۱۳۶۷).

نکات مهم یادگیری

- (الف) فرایند: یک جریان هدفمند است و تا بی‌نهایت ادامه دارد.
- (ب) مفهوم تغییر: یعنی رفتار قبل و بعد یادگیری با هم دیگر تفاوت داشته باشند.
- (ج) مفهوم تجربه: تجربه مفهوم تغییر را محدود می‌کند، بر این اساس تغییرات ملول از رشد و فیزیولوژیک، خستگی و بالا رفتن سن جز یادگیری نمی‌باشد.
- (د) نسبتاً پایدار: یعنی تغییرات ایجاد شده یک مداومت زمانی داشته باشد و فقط یک لحظه نباشد.
- (و) رفتار بالقوه: رفتار بالقوه در مقابل رفتار بالفعل وجود دارد؛ رفتار بالقوه یعنی رفتارهایی که امکان بروز آن هست و ممکن است بروز یابد یا نیابد.

رسانه آموزشی

رسانه آموزشی ترجمه instructional media است که کلمه media در لغت به: واسطه، وسیله، ماده وسط یا رابط دو چیز، حدفاصل و سرانجام، وسیله نقل و انتقال تعریف شده است. تمام این معانی با آنچه اصطلاحاً رسانه آموزشی نامیده می‌شود مطابقت دارد. رسانه آموزشی ابزاری است برای ارائه آموزش به فراگیر و طبیعتاً جزئی از فرایند آموزش و تکنولوژی آموزشی محسوب می‌شود، نه تمام آن.

با استفاده از یک تمثیل می‌توان تعریف رسانه آموزشی را کمی روشن‌تر کرد.

چنانچه فراگیر رامصرف کننده و آموزش را کالای مصرفی بدانیم، رسانه همان وسیله‌ای است که کالا را از محل تولید یا توزیع به دست مصرف کننده می‌رساند.

با توجه به تعریف و تمثیل فوق نتیجه می‌گیریم که در بسیاری مواد که عامل اصلی آموزش معلم است، رسانه آموزشی همان معلم خواهد بود. اگر فراگیر به دیدن یک برنامه آموزشی تلویزیونی دعوت شود و تمام آموزش را از تلویزیون دریافت کند، در این صورت رسانه آموزشی، تلویزیون است؛ بنابراین رسانه آموزشی وسیله یا عاملی است که آموزش از طریق آن به فراگیر ارائه می‌شود (فردانش، ۱۳۹۴: ۲۱۹).

وسایل کمک آموزشی

اصطلاح (وسایل آموزشی یا کمک آموزشی) اغلب به اشتباه مترادف (رسانه آموزشی) به کار می‌رود. این وسایل کلیه ادوات و اشیایی هستند که در کنار رسانه آموزشی برای تفهیم بهتر و بیشتر موضوع آموزش به فراگیران بکار می‌روند، برای مثال، اگر معلمی برای تفهیم بهتر مفاهیم جغرافیا از نقشه استفاده کند، در این صورت رسانه آموزشی شخص معلم و وسیله کمک آموزشی نقشه جغرافیا است. چنانچه در برنامه آموزشی تلویزیونی از تخته و گچ هم استفاده شود، رسانه آموزشی تلویزیون و وسیله کمک آموزشی تخته و گچ خواهد بود (فردانش، ۱۳۹۴: ۲۲۰).

لازم به ذکر است که در برخی کتاب‌ها به رسانه‌ی اصلی (رسانه) می‌گویند و به ابزارهای کمک آموزشی (رسانه فرعی) می‌گویند.

وسایل کمک آموزشی به امکاناتی اطلاق می‌شوند که می‌توانند شرایطی را فراهم سازد تا در آن شرایط، یادگیری سریع‌تر، بهتر و پایدارتر صورت می‌گیرد. پس هر نوع وسیله‌ای که حواس فراگیران را در یادگیری بکارگیرد و دانش آموزان را در فعالیت‌های آموزش سهیم گرداند، نمونه‌ای از وسایل کمک آموزشی محسوب می‌شود (نیکزاد، شهرام و شیرازی، ۱۳۷۹: ۵۳).

معلم باید مزایا، معایب و محدودیت های هریک از وسایل آموزشی را برای آموزش درس خود بداند. انتخاب وسایل آموزشی، صرفاً برای استفاده از آنها وبدون توجه به ماهیت آنها و بدون هیچ قصدوهدفی همواره مورد تردید است. به کارگیری وسیله کمک آموزشی نامناسب یا استفاده از آن در زمان و موقعیت نامناسب فقط باعث هدر رفتن وقت، کوشش معلم و دانش آموزان می شود (طالبی، مظلومیان و سیف، ۱۳۹۳:۱۰۳).

تفاوت رسانه آموزشی با وسایل کمک آموزشی

در ابتدا آموزش را مجموعه تصمیمها و اقداماتی تعریف کردیم که برای دستیابی هر چه بیشتر فراگیر به هدفهای آموزشی اتخاذ یا انجام می شود. هر آموزش شامل محتوایی است که برای انتقال آن به فراگیرباید از وسیله یا ابزاری که (رسانه آموزشی) نامیده می شود استفاده کرد؛ بنابراین، آموزش با رسانه آموزشی تفاوت دارد. رسانه آموزشی به عوامل، وسایل، یا ابزاری گفته می شود که کل محتوای آموزش را به فراگیران منتقل می کند؛ در حالی که وسایل کمک آموزشی شامل اشیاء، وسایل و ابزاری است که تنها در بخشی از آموزش از آنها استفاده می شود.

در صورتی که در یک آموزش محتوا، وسیله انتقال محتوا (رسانه) و گیرنده محتوا (فراگیر) مشخص باشد، آموزش به صورت کامل قابل اجرا خواهد بود. اگر هر سه عامل فوق وجود نداشته باشد، تحقق آموزش غیرممکن می شود. وجه تمایز رسانه آموزشی و وسایل کمک آموزشی به همین دلیل قابل تبیین است، آموزش بدون رسانه قابل تصور نیست؛ ولی آموزش بدون وسایل کمک آموزشی را می توان تصور کرد؛ برای مثال، آموزش جغرافیا در صورت مشخص بودن محتوا، رسانه و فراگیر قابل اجرا و تحقق است هرچند معلم، نقشه ای (وسیله کمک آموزشی) در اختیار نداشته باشد، می تواند جای خالی نقشه را با توضیحات شفاهی خود پر کند و آموزش را به پایان رساند؛ ولی در صورت بودن نقشه و نبودن معلم، هیچ آموزشی انجام نمی گیرد. (شفیعی، ۱۳۹۵:۱۵۲).

انواع وسایل آموزشی

وسایل آموزشی از طریق نقشی که در فرایند آموزش بازی می کنند می توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد: وسایل آموزشی معیاری و وسایل آموزشی تسهیل کننده.

وسایل آموزشی معیاری، وسایلی هستند که از یادگیرنده خواسته می شود برای نشان دادن کارایی آموخته هایش آنها را توضیح دهد، تغییر دهد، دوباره بسازد و یا مشخص کند، به عبارت دیگر این دسته از وسایل، جزئی از معیارهای یادگیری است و در هدفهای فعالیت آموزشی نیز آورده می شوند؛ مانند اکثر ابزارهای آموزشی در رشته های فنی و حرفه ای و اتومبیل در آموزش رانندگی.

اما رسانه های تسهیل کننده چنین ویژگی هایی را ندارند، یعنی جزئی از معیارهای موردنظر فعالیت آموزشی نیستند؛ مثلاً از دانش آموز خواسته نمی شود که آنها را شرح دهد یا دوباره بسازد بلکه تنها نقش این وسایل، کمک به دانش آموز برای درک بهتر مطالب و یا اطلاع بیشتر از موضوع، پدیده و فعالیت مورد نظر است. این وسایل، بعد از آموزش نادیده گرفته می شوند؛ زیرا دیگر نیازی به آنها نیست؛ بنابراین، تفاوت رسانه های معیاری با رسانه های تسهیل کننده این است که رسانه های معیاری، یادگیری را از طریق تمرین و مهارت آسان می کنند و در واقع خود جزئی از فرایند یادگیری هستند، در حالی که رسانه های تسهیل کننده به دانش آموز کمک می کنند تا مهارت های مورد نظر را کسب کنند. بر این مبنای رسانه های تسهیل کننده در ضمن یادگیری، از محیط آموزشی خارج می شوند، در صورتی که حضور رسانه های معیاری نه تنها تا انتهای آموزش الزامی است تا یادگیری به طور کامل و مطلوب صورت پذیرد بلکه در هنگام ارزشیابی نیز وجودشان ضروری است.

وسایل آموزشی با توجه به استفاده از برق نیز به دو دسته تقسیم می شوند:

الف) وسایل نورتاب، مانند: پروژکتور اورهد، پروژکتور اوپک، پروژکتوراسلاید، پروژکتور فیلم استریپ، فیلم استریپ، طلق شفاف و اسلاید.

ب) وسایل غیرنورتاب، مانند: انواع تصاویر کاغذی، پوستر، ماکت، چارت، تابلوها و ... (نوروزی وند، ۱۳۹۶:۱۲۳).

نقش وسایل آموزشی در فرایند تدریس

- ۱ - اساسی ملموس برای تفکر و ساختن مفاهیم فراهم می‌کند و در نتیجه سبب می‌شود دانش‌آموزان کمتر به مفاهیم انتزاعی متوصل شوند.
- ۲ - سبب ایجاد علاقه دانش‌آموز به یادگیری می‌شوند و توجه آنها را به موضوع آموزشی معطوف می‌سازد.
- ۳ - پایه لازم برای یادگیری تدریجی و تکمیلی فراهم می‌سازد و آنها را دائمی می‌کند.
- ۴ - تجارب واقعی و تکمیلی را در اختیار دانش‌آموز قرار می‌دهند و در نتیجه موجب فعالیت بیشتر می‌شوند.
- ۵ - پیوستگی افکار را در فرایند یادگیری فراهم می‌کند.
- ۶ - در توسعه و رشد معنای ذهن دانش‌آموز موثرند و به گسترش دامنه لغات کمک می‌کنند.
- ۷ - معنا و مفاهیم آموزشی را سریع‌تر و صریح‌تر منقل می‌کنند.
- ۸ - تجاربی را در اختیار دانش‌آموز قرار می‌دهد که کسب آن از راه‌های دیگر چندان امکان‌پذیر نیست (بهمنی و ملحانی، ۱۳۹۳: ۱۳۱).

معیارهای انتخاب و تعیین رسانه آموزشی

- ۱ - هدف‌های رفتاری و محتوای درس بهترین معیار است
- ۲ - تطبیق وسایل آموزشی با تمرین، بازخورد و بازنگری
- ۳ - مطابقت رسانه آموزشی با تعداد فراگیران، وضعیت کلاس و زمان آموزش
- ۴ - انتقال مفاهیم به بهترین شکل ممکن و امکان تکرار آموزش
- ۵ - سهولت در کاربرد، حمل و نقل آسان و قابلیت تعمیر
- ۶ - مقرون به صرفه بودن از نظر زمان و قیمت ابزار (علی آبادی، ۱۳۸۱)
- ۷ - در دسترس بودن
- ۸ - جلب علاقه و توجه دانش‌آموز
- ۹ - انعطاف‌پذیری
- ۱۰ - سادگی (شفیعی، ۱۳۹۵: ۱۵۴)

الگوی انتخاب رسانه

(فردانش، ۱۳۹۴: ۲۳۱)

نتیجه گیری

در این مقاله سعی بر این شد تا علاوه بر آشنایی با تفاوت بین رسانه ها و وسایل کمک آموزشی، مجریان آموزشی و مخصوصا معلمان و آموزگاران که فرایند آموزش و تدریس را بر عهده دارند بتوانند از این رسانه ها و وسایل آموزشی نهایت استفاده را ببرند و بتوانند با توجه به اهداف درسی، وضعیت دانش آموزان، موقعیت های مختلف، زمان مناسب و ... از رسانه ها و وسایل آموزشی استفاده مطلوب کنند.

همچنین در این مقاله سعی بر این شد تا با ارایه یک چشم انداز از نتایج مثبت استفاده از رسانه ها و وسایل آموزشی، علاقه و انگیزه مجریان آموزشی را به استفاده از رسانه ها و وسایل آموزشی برانگیخت، یادگیری پایدارتر، عمیق تر، عینی تر، باثبات تر ایجاد نمود، سبب پیوستگی افکار متریبان را فراهم آورد و علاوه بر ایجاد علاقه به درس در دانش آموز در او انگیزه لازم را به وجود آورد.

منابع

۱. بهمنی، لیلا، ملحانی، پریش (۱۳۹۳). طراحی آموزشی (مفاهیم، رویکردها و راهبردها). تهران، انتشارات آراد، کهکشات دانش، چاپ سوم.
۲. شعبانی، حسن (۱۳۹۳). مهارتهای آموزشی و پرورشی. تهران، انتشارات سمت، چاپ بیست وهفتم.
۳. شفیعی، صابر، شفیعی، تیمور (۱۳۹۵). طراحی آموزشی. ایلام، انتشارات صبح آراد.

۴. طالبی، سعید، مظلومیان، سعید، صیف، محمدحسین (۱۳۹۳). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران، انتشارات پیام نور، چاپ ششم.
۵. علی‌آبادی، خدیجه (۱۳۸۱). تکنولوژی آموزشی. تهران، انتشارات پیام نور.
۶. فردانش، هاشم (۱۳۹۴). مبانی نظری تکنولوژی آموزشی. تهران، انتشارات سمت، چاپ پانزدهم.
۷. کدیور، پروین (۱۳۹۰). روانشناسی تربیتی. تهران، انتشارات سمت.
۸. نوروزی‌وند، حامد، نوروزی‌وند، طاهره (۱۳۹۶). روش‌ها و فنون تدریس. ایلام، انتشارات صبح‌آراد.
۹. نیکزاد، محمود، شهرام، سیدتقی، شیرازی، قاسم (۱۳۷۹). اصول نظریه‌های تربیتی. تهران، انتشارات ققنوس.
۱۰. هیلگارد، ارنست و آروباور (۱۳۶۷). نظریه‌های یادگیری. ترجمه محمدنقی براهنی، ج ۱، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.

An Analysis of media and teaching aids and their impact on teaching and learning

Saber Shafiei

M.A student of Payame Noor University, Kermanshah Branch

Abstract

This is a library study conducted using valid educational books. This article aims to familiarize educational instructors with the analysis of media and teaching aids so that they can provide better education and enhance instruction. First, the differences between teaching, instruction and learning have been described, and then media has been defined as a bridge between the teacher and students, and teaching aids have been defined as a tool that helps learners with the learning process. Education is not done without attention to the media, but it occurs without teaching aids, which clarifies the difference between media and teaching aids. The teacher must first choose the media, based on which to select the teaching aids. Teaching aids play an important role in learning, including: connection of thoughts; real, objective and complementary experiences; continuing education; sustainability in learning; creating interest, and so on. Teaching aids have different types depending on their role and the use of electricity. They are selected according to certain criteria including: cost-effectiveness, education time, learning objectives, educational setting and so on.

Keywords: media, teaching aids, education, teaching, learning

---